

MAHMUT KOTAN

Şeyh Abdülkadir (Kotan); Iğdır, Doğu-beyazıt ve Makü üçgenine yerleşik Sakan aşiretinin tartışmasız en üst otoritesi idi. (Özellikle 1920'den 1946'da vefatına kadarki dönemde)

Şeyh Abdülkadir'i tarihsel kişilik olarak ön plana çıkaran üç önemli olay vardır:

Milli Mücadele Yılları (1919-1920):

Şeyh Abdülkadir, Kazım Karabekir Paşa'nın yakın dostluğunu kazanmış, Milli Mücadelenin Doğubeyazıt ve Iğdır hattında örgütlenmesi ve saldırıya geçilmesi konusunda üzerine düşen görevi başarıyla üstlenmişti. Mecit Hun, Pamukova gazetesinin 12 Kasım 1952 tarihli sayısında Şeyh Abdülkadir'in askeri konumunu şu cümleyle anlatır:

" (...) Kültepe-Yarmalar hattı: Şeyh Abdülkadir idaresindeki Celâli Hamidiye; Karakoyun-Taşburun hattı: Ahmet Bey oğlu İsa Bey (Konyar) ve İbrahim Ağa (Çoktin) idaresindeki iki Celâli Hamidiye ve Taşburun-Hasanhan hattı da Ali Mirza Bey (Yiğit) idaresindeki fahri Celâli Alayları tarafından tutulmuş (...)"

Ağrı Dağı İsyanı Yılları (1929-30): *Şeyh Abdülkadir'in Ağrı Dağı İsyanı'ndaki önemi ve ağırlığını gözler önüne sermek için isyancıların durumuna göz atmak gerekir. Sayıları 2000-3000 arasında değişen savaşçıların büyük çoğunlukla Sakan aşiretinden olduğu gerçeğini göz önüne alırsak - aşiret milliyetçiliği çabası- Şeyh Abdülkadir, kitlenin sevk ve idaresinde son sözü elinde tutan en önemli şahsiyet olarak ön plana çıkar.*

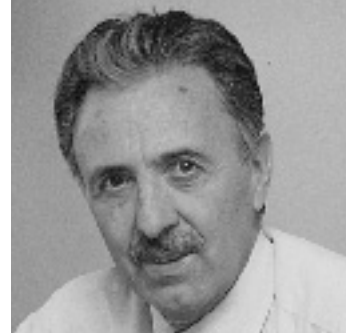
Makü Eyalet Valisi Yılları (1945-46): *İkinci Dünya Savaşı sonunda İran'da otorite boşluğunun neden olduğu siyasi süreçte Azerbaycan ve Kürt Cumhuriyetleri kurulmuştu. Şeyh Abdülkadir, Kürt Cumhuriyetinde, Celali aşiretinin yoğun olduğu bölgenin eyalet valisi olarak görev üstlenmiş, siyasi nüfuzunu bir kez daha hissettirmişti.*

Hayatım

Altı erkek kardeşin en büyüğü olarak 1942 yılında İran'da dünyaya gelmişim. Diğer kardeşlerim yaş sırasına göre Emin (vefat etti), Abdülkadir (Ferahiye 1948), Enver, Seyfettin ve Remzi'dir.

"Sakanlı aşireti şeyhleriyiz"

Ailemin üstlendiği tarihsel görevi daha iyi açıklayabilmek için ön-

Mahmut Kotan

celikle İran ve Türkiye sınırının iki yanında, Büyük ve Küçük Ağrı Dağları etrafında etkin olan Celâli Aşiretinin yapısına bir göz atmak gerekir. Celâli Aşireti üç ana koldan meydana gelir. Bunlar sırasıyla Sakan(Saki), Helikan (Helki) ve Bırxıkan (Bırxki) dır. Ailem uzun yıllardan beri Sakanlı aşiret gurubu içinde yer almış, onlara liderlik ve yöneticilik yapmıştır.

Sosyolojik olarak incelendiğinde her Kürt aşiretinin içinde bir “Ruhani” yani “Şeyh” tabakasının olduğu görülür. Ancak bu “Şeyhlik” katı ve kuralcı anlamda bir “din örgütlenmesi” anlamına gelmez. Bu daha çok aşiret liderliği ve idaresi konusunda tecrübe sahibi olmuş bir aile yada zümrenin ön plana çıkarılmasıdır. Liderlik veya ağalık da başka yerlerde olduğu gibi katı ve acımasız bir disiplinden ziyade, aşiretin haklarının korunmasını esas alan, eğitim ve ulema tabakasının gelişmesine önem veren bir doğrultuda olmuştur.

Burada ilginç bir duruma değinmek istiyorum. Celâli aşiretinin Bırxıkan koluna, yine “Şeyhlik” esasında “Eryılmaz” ailesi liderlik etmiştir. Ancak Helikan kolu için durumun farklı olduğunu görürüz. Helikan gurubunda aşiret liderliği, “Şeyh” olarak tanımlanan bir aileden ziyade, “Bey veya ağa” diye tanımlayabileceğimiz ailelerin elinde olmuştur. Helikan aşiretinin İran’da yaşayan kesimi içinde “Seyit” mertebesinde bazı dini örgütlenmeler varsa da bunlar aşiretin liderliğinde söz sahibi olmamışlardır.

Osmanlı döneminde sınır kontrolü daha gevşek olduğundan aşiretimiz, Çaldıran’dan Makû’ye kadar uzanan geniş bölgede sürekli hareket halindeymiş. Yaz aylarında, Ağrı Dağı ve Aladağ’da yaylamışlar; kış aylarında İran’da Hacı Hasan köyünde kışlamışlar. Büyük dedem Şeyh Hasan zamanından beri devam eden bu durum Ağrı Dağı İsyanı’nın sona erdiği 1930 yılına kadar aralıksız böyle devam etmişti.

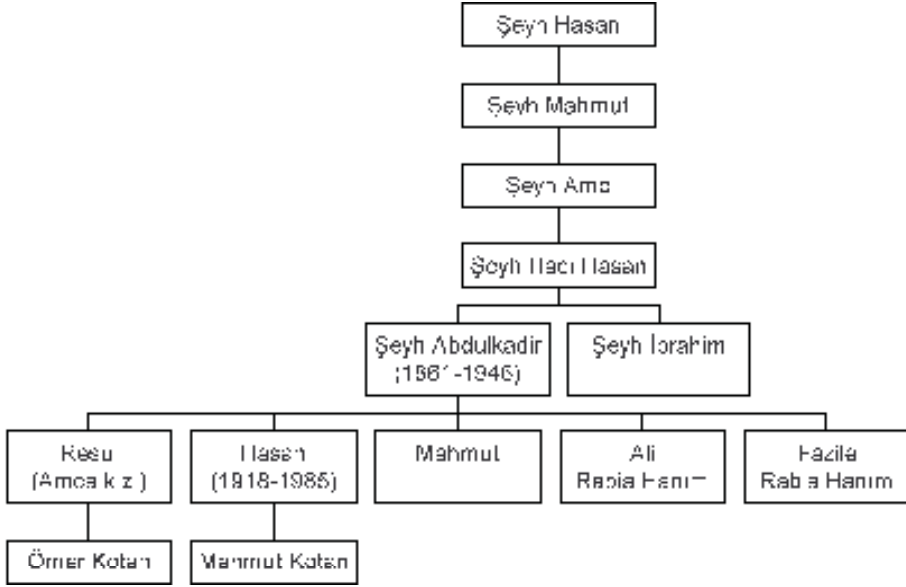
“Şeyh mi Seyit mi?”

Bu iki kavram birbirine çok karıştırılmıştır. “Şeyh” kelimesi Arapça, “Okumuş,ciddi bir din eğitimi almış” kimselere verilen bir lakap olduğundan, iyi bir medrese eğitimi alan herkes “Şeyh” unvanını “Ulema” anlamında, bir bakıma hak etmiş sayılırdı. Diğer yandan Hz. Muhammet’in soyundan gelen ve “Seyit” olarak tanımlanan aileler için de halk arasında “Şeyh” unvanı tercihen kullanılınca bu iki “Şeyh” tanımı arasında bir karışıklık doğmuştur.

Aile içindeki rivayetler ve anlatımlar esas alındığında büyük dedemizin Cizre tarafından İran’a geldiği ve orada Celâli aşireti içinde dini bir misyon üstlendiği anlaşılır. (Burada bir noktayı daha açmak isterim. İğdır,-Doğubeyazıt ve diğer bölgelerdeki bazı Şeyh aileleri şecere bazında uzak bir noktada birleşiyorlar.)

“Dedem Şeyh Abdülkadir”

Şeyh Abdülkadir 1861 yılında Makü (İran) yakınındaki Hacı Hasan köyünde dünyaya gelmiş; kardeşi Şeyh İbrahim’le beraber bu köyde uzun yıllar ikamet etmişti. Birinci Dünya Savaşından önceki yıllarında ailesi Doğu-beyazıt’ın Musun (Suluçam) nahiyesine gidip yerleşmiş. Babam Şeyh Hasan Musun’da 1918 yılında dünyaya gelmiş.

O yıllar Qotan (Qoti) aşiretiyle, yoğunluklu olarak Örtülü köyünde yaşayan Sakan aşireti arasında, bölgedeki diğer Kürt aşiretleri üzerinde hükümlerlik kurma ve buna benzer çabalar nedeniyle gittikçe artan ölçüde bir rekabet oluşmuş. Ne yazık ki bölgenin iki etkin aşireti arasındaki bu güç gösterisi zamanla onarılması zor bir düşmanlığa yol açmış, devletin yanlış politikaları sonucu taraflardan birine verdiği açık destek, bu çatışmayı daha da hızlandırmıştı.

Örtülü köyündeki *Mala Hıdır Ağa* ailesinden Ali Ağa, anne tarafından akraba olduğu Şeyh Abdülkadir’e haber göndertip, “Dayı, bizim burada pek rahatımız yok. Yardımına ihtiyacımız var. Biran önce gel buraya yerleş” demiş. Şeyh Abdülkadir bu türden davetleri önceleri kulak ardı etmişse de, baskılara daha fazla dayanamayıp Örtülü köyüne yerleşmiş; o günden sonra da Qotan aşireti lideri İsa Bey’le karşı karşıya gelmişti.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında aşireti içi sorun nedeniyle kardeşi Şeyh İbrahim İran’da vurulup öldürülünce, Şeyh Abdülkadir, olayları yatış-

tırmak için tekrar İran'a gitmiş, birkaç yıl orda kalıp barış sağladıktan sonra Örtülü köyüne geri dönmüş.

Ağrı Dağı İsyanı yılları

Birinci sürgün: 1926 sonbaharında *Ağa ve Beyleri Sürgün Kanunu* nedeniyle Hükümet, Şeyh Abdülkadir ve bir kısım yakınıni İzmir Alsancak'a mecburi iskâna tabii tutar. Bu yolculukta Şeyh Abdülkadir'e, üç hanımından biri (ba-baannem), iki çocuğu, yeğeni Şeyh Hasan Tanlı ve eşi (Şeyh İbrahim oğlu) refakat ederler. Cumhuriyetin 5. yıldönümü (1928) nedeniyle çıkarılan afla aile Doğubeyazıt'a geri döner.

İkinci sürgün: Şeyh Abdülkadir, Doğubeyazıt'a döndüğünde, İkinci Ağrı İsyanı yeni yeni alevleniyormuş. Hükümet ani bir kararla tehlikeli bulunduğu bir grup Kürt ileri gelenini ikinci kez sürgüne göndermiş. Şeyh Abdülkadir 1928 yılında İzmir Bergama'ya sürgün edilmiş. Ancak Şeyh Abdülkadir'in bu sürgünü uzun sürmemiş; bir fırsatını bulup kaçak yollardan Ağrı Dağı İsyan bölgesine ulaşmış.

1929 Tendürek olayı: 1929 yılı ilkbaharında Sakan aşiretiyle, devletin açık desteğini alan Qotan, Soran, Keskoyan (Keskoi) ve Hesesoran aşiret grubu arasındaki çatışma ve düşmanlık hız kazanmış. Şeyh Abdülkadir, yanında aşireti Aladağ yaylalarına gitmek için devletten güvence ve koruma istemiş. Devlet bu güvenceyi (!) verince aşiretimiz "köç" halinde Aladağlar'a doğru yola çıkmış. Ancak, Pıra Hamo denilen mevkide, diğer aşiretler, pusu kurup saldırmışlar. Çıkan çatışmada birçok insan hayatını kaybetmiş; üstelik "köç" ve kervan da talan edilmiş.

Şeyh Abdülkadir, geriye kalan güçlerini toparlayıp, İran'a doğru yola çıkmış. Amacı, güvenliğin azaldığı Türkiye'den çıkmak İran'daki akrabalalarının arasında ikamet etmektir. Sınır üzerinde bu kez askerler kervanın önünü kesip İran'a girmesine engel olmak istemiş, Şeyh her ne kadar, "Sizinle bir sorunumuz yok! Biz İran'a geçmek istiyoruz" diyerek çatışmaya engel olmak istemişse de, askerler, "Biz Ağrı Dağı'nı unutmadık (Birinci ve İkinci İsyan hareketleri)" diyerek karşı saldırıya geçmişler. Bu çatışmada Şeyh Abdülkadir'in Salih ve Yasin adlı iki amca oğlu ve sivil halktan epeyce insan hayatlarını kaybetmiş. Aşiretin geri kalanı askerlerle çatışarak İran'a geçmeye muvaffak olmuşlar.

Üçüncü Ağrı Dağı İsyanı (1930): Şeyh Abdülkadir, İran'a geçtikten sonra sınır boyunca ilerleyip isyancıların elindeki Örtülü köyüne yerleşmiş. İsyan hareketi en sıcak günlerini yaşıyormuş. Ferzende -Hasanhan aşiretinden- gibi

birçok savaşçı uzak bölgelerden gelip harekete katılan gönüllülerin sayısı her geçen gün artıyormuş.

İsyan hareketinin öne çıkan üç lideri, İhsan Nuri, Şeyh Abdülkadir ve Büro Heskê Telli arasında tam bir uyum ve beraberlik varmış. Bazı kaynaklar bunlardan birisinin diğereine komplo planladığını yazar. Bu doğru değil. İsyan bölgesindeki silahlı güçlerin büyük çoğunluğunun Sakan aşiretinden olmasına rağmen Şeyh Abdülkadir, diğere iki lidere karşı son derece saygılı olmuş, inandıkları bu davayı bir “koalisyon” felsefesiyle yürütmeye çalışmış.

1930 yılının sonbaharında İsyan yenilgiye uğrayınca, lider kadro ve savaşçılar İran’a teslim olmuşlar. Bu arada bir çatışma sırasında Büro Heskê Telli, sınıra yakın bir yerde vurularak öldürülmüş

Şeyh Abdülkadir Eyalet Valisi

İran Hükümeti Şeyh Abdülkadir ve İhsan Nuri’yi Tahran’a gönderip göz hapsine almış. Şeyh Abdülkadir fırsatını bulup Makü’ye, aşiretinin arasına geri dönmüş.

1946 (24 Ocak) yılında Mehabad Kürt Cumhuriyeti ilân edilince, Celâli aşiretinin yoğunlukta olduğu Hoy ve Makü bölgeleri, bir eyalet şeklinde düzenlenmiş, Şeyh Abdülkadir de Eyalet Valisi unvanıyla yerel yönetimin başına atanmış.

Şeyh Abdülkadir 1946 yılı ilkbaharında (85 yaşında) vefat etmiş. Bu arada İran hükümetinin baskı ve saldırıları yoğunlaşınca ailemiz ve bir kısım akrabalar Türkiye’ye sığınmak zorunda kalmışlar. Birkaç ay sonra da Mehabad Kürt Cumhuriyeti dağılmış. (1946 Aralık)

Şeyh Abdülkadir beş kez evlenmiş. En son olarak kendisiyle birlikte Tahran’a sürgüne giden Büro Heskê Telli’nin dul kalan eşi Rabia Hanım’la evlenmiş; bu evlilikten de Ali, Fazile ve Feride adlı üç çocuğu olmuş. Feride genç yaşta vefat etmiş.

Halk arasındaki rivayete göre Büro Heskê Telli’nin Ağrı Dağı’na gidişinin asıl nedeni (1926), Rabia Hanım’ı kaçırdığı için, bu nedenle oluşan husumetten uzak kalmak düşüncesiymiş.

Tekrar Türkiye

1942 doğumlu olduğum için ailemizin hangi sıkıntılar içinde Türkiye’ye geldiklerini (1946 Haziran) çok iyi hatırlıyorum. Hükümet bizi Iğdır’a bağlı Hasanhan köyüne geçici olarak yerleştirdi. Köy yeri harabe ve terk edilmişti. Bizimle gelen 90 ailenin çoğunluğu İran uyruklu olduğundan, Hükümet yetkilileri, babamın ve yakın akrabalarımın TC nüfus kütüğünde kayıtlı olmalarına aldırmaksızın, herkesi mülteci kabul edip, Kayseri’nin Ferahiye ilçesinde mecburi iskana tabi tuttu.

İki yıl Ferahiye’de ikamet ettik. Babam, bir yandan siyasi dostlarını devreye sokarak bir yandan yılmak bilmeyen bir çabayla nihayet bizim TC vatandaşı olduğumuzu tescil ettirince, 1948 yılında, geçici karar esasında Örtülü köyüne geri dönmemize izin verildi.

1930 yılından beri “Yasak Bölge” sınırları içinde tutulan köy, yakılıp yıkılmış, tamamen harabe olmuştu. Babam ve akrabalar kolları sıvayıp köyü tamir ve inşa işine giriştiler.

“Soyadınız Kotan”

Soyadı Kanunu’nun çıktığı yıllar (1934) ailem İran’da mülteciydi. Nüfus memuru kendi keyfince ailemize “Kotan” soyadını vermişti. “Pulluk” anlamına gelen bu soyadının ailemize niçin verildiği konusunda halk arasında çeşitli rivayetler dolaşır. Hatta bunlardan biri oldukça ilginçti! Güya, 20’li yıllarda çatışmaya girdiğimiz Qotan aşireti liderleri devlet nezdinde girişimde bulunarak, aile soyadımıza kendi aşiret isimlerini verdirterek, bir bakıma bizi sahiplenmek istemişler! Bu türden dedikodulara rağmen biz aile soyadımızla barışık olduğumuz için ne komplekse kapıldık ne de değiştirmeyi düşündük.

İlkokula Doğubeyazıt merkezde başladım. Bu sıralar babam köyümüzde bir ilkokul açılması için büyük çaba sarf ediyordu. İlkokul üçüncü sınıfı bitirdiğim yıl, köyümüzde ilkokul açıldı.

Babam İran’da lise tahsili yapmıştı. Eğitim ve öğretime büyük önem verirdi. Bir gün Doğubeyazıt kaymakamının huzuruna çıkıp,

“Efendim, köyümüzde bir okul açılması için yardımınıza muhtacız” demiş. Halk arasında “Şeyh” olarak bilinen babamın ancak dini bir tedrisat isteyebileceğini düşünen kaymakam,

“Demek medrese istiyorsunuz, ha!” diyerek yarı alaylı tavır takınınca, babam,

“Biz okul istiyoruz. Latince alfabenin ve Türkçe’nin öğretildiği bir ilkokul, tıpkı diğer il ve ilçelerdeki gibi” diyerek karşı gelmiş. Kaymakam, bu beklenmedik istek karşısında duygulanmış,

“Size elimden gelen bütün yardımı yapacağıma söz veriyorum” diyerek babamı gönlünü hoş edip eve göndermiş. Gerçekten de kaymakamın özel ilgi ve desteğiyle çok geçmeden Bakanlık köyümüze ilkokul tahsis etti. O yıllar Doğu bölgesinde ilkokulu olan sayılı köylerden biri olmuştuk.

İlkokul binası olmadığından, babam evimizin bir odasını sınıf şeklinde düzenleyip, geçici okul olarak düzenledik. Kaymakamlığın atadığı öğretmen evimizde kalarak köy çocuklarına ders vermeye başladı.

İlkokul dördüncü ve beşinci sınıfları bu okulda-yani kendi evimizde bitirdim.

Tüm sınıfların bir arada olduğu tek odalı “ev okulu”ndan yüzlerce

genç ilkokul diploması aldı. Birçoğu sonraki yıllar yüksek tahsil yapıp devletin önemli mevkilerinde görev sahibi oldular.

Babamın vefatı

Babam Türkiye'ye geldikten sonra hayvancılıkla uğraştı, ilçe merkezinde bazı ticari işlere el attı. Bir ortaklık kurup "Ağrı Tur" ismiyle otobüs işletmeciliği işine girdi. Bu şirketten ayrılıp kendi başına "Lüks Ağrı Dağı Seyahat" adında ikinci bir şirket kurdu. Bu şirket halen görev yapmaktadır.

Babam 1985 yılında 67 yaşında vefat etti.

Doğubeyazıt Belediye Başkanlığı

Ortaokulu Doğubeyazıt'ta bitirdikten sonra Ağrı Naci Gökçe Lisesine kayıt yaptırıldı. Lise birinci sınıftayken, aşiret içi kavga nedeniyle köy yerinde ölüm olayları ve gerginlik yaşandığından, okulu yarıda bırakıp ailemin yanına dönmek zorunda kaldım.

1958 yılında, aslen Doğubeyazıtlı Milli Eğitim Müdürü Celâl Yardımcı'nın özel ilgisiyle, Doğubeyazıt'ta Sanat Enstitüsü açılınca, kayıt yaptırıp yarım kalan öğrenimime devam ettim. Ancak, okulun ikinci sınıfını bitireceğim yıl, 1960 İhtilâli olunca, siyasi gerekçelerle Enstitü kapatıldı; öğrencileri Türkiye'nin dört bir yanına dağıtıldı. Ben de okul hayatıma son verip, ailemin istek ve arzusu doğrultusunda evlendim ve hemen ardından askere gittim.

Askerlik dönüşü PTT Erzurum Bölge Müdürlüğü bünyesinde memur olarak göreve başladım. Bu kurumdan emekli olmayı planladığım bir gün -23 yıl bilfiil hizmet-, hemşehrilerim yanıma gelip beni yeni bir göreve davet ettiler: Doğubeyazıt Belediye Başkanlığı.

Doğubeyazıt SHP (Sosyal Demokrat Halkçı Parti) ilçe başkanı Mustafa İlhan bir gün Erzurum'a gelip, "Biz arkadaşlar gelecek seçimlerde Belediye Başkan adayı olman için karar verdik" dedi. Politikayı kesinlikle düşünmemiştim. Böyle bir göreve istekli olmadığım için, zaman kazanmak düşüncesiyle, "Bana bir hafta düşünme payı verin. Size kararımı iletirim" dedim.

Aradan bir hafta geçtiği halde benden olumlu veya olumsuz bir cevap alamayan arkadaşlar toplu halde yanıma gelip beni zorla ikna ettiler. 1988 yılının 27 Aralık günü görevimden istifa edip Doğubeyazıt'a gittim.

Karşımdaki aday arkadaşların hepsi -ANAP'tan eski Belediye Başkanı Osman Baydar, DSP'den Ahmet Alkan, RP'den Muammer Ertuğrul- ilçe merkezinde ve halk arasında oldukça seviliyordu. Zor bir seçime girdiğimi biliyordum. İyi bir çalışma yapıp halkla iyi bir diyalog kurmayı başardım. Belediye başkanlığımı büyük bir farkla kazandım.

1988-93 döneminde ülke genelinde ve Doğubeyazıt'ta sıkıntılı günler

yaşanıyordu. Önyargı ve peşin hüküm günün modasıydı. Kimin haklı kimin haksız olduğu hiç önemli değildi. “Güçlüyüm haklıyım” parolası ne yazık ki halkı ve sivilleri arada bırakıyor, acımasızca eziyordu. Buna rağmen halkıma hizmet vermek için yoğun bir çaba gösterip önümüze dikilen engelleri aşmaya çalıştım.

“Tek sıra azdır, iki sıra..”

Belediye başkanlığı yaptığım günlerdi. Sekreterim bürodan içeri girdi:

“Efendim, sizi yaşlı bir amca görmek istiyor. İsmi Hamit Hun”

“Ne demek yaşlı amca! Derhal odaya al kendisine çay ikram et, hemen geliyorum”

Hamit Amca koltukta oturmuş, elindeki bastonuna dayanmış, çayını yudumluyordu. Birbirimizi görür görmez, “Ooo hangi rüzgâr attı!” gibisinden sevinç ve neşeyle hasret giderdik. Hal hatır sorduktan sonra, ailelerimiz ve son siyasi gelişmeler hakkında sohbete daldık.

Hamit Amca’nın benden özel bir istekte bulunacağını tahmin etmiştim.

“Hamit Amca, senin için ne yapabilirim?”

“Vallahi nasıl diyeyim! Biliyorsun yeğenimin Doğubeyazıt merkezde turistik bir oteli var. At arabaları otelin önündeki sokakta park edip, ortalığı kirletiyor, yabancı turistleri ve müşterileri ürkütüyor. Sana zahmet bu arabalara başka bir park yeri bulsan!”

“Hay hay! Başım gözüm üstüne!”

Hemen o gün, at arabalarımı otelin önünden uzaklaştırdım.

Ertesi gün sabahleyin büroma geldiğimde Hamit Amca’yı beni bekler buldum. Uyumamış gibi bir hali vardı. Beni görür görmez konuya girdi:

“Dünkü isteğimden vazgeçtim. Senden ricam, otelin önüne tek sıra azdır, iki sıra at arabası park edilsin!”

Anlaşılan Hamit Amca birilerine kızmış, intikam almaya heveslenmişti.

Gülerek ve gönlünü alarak kendisini uğurladım.